

emlékezés

Sipos Ferenc

A forráskiadást tekintette élete legfőbb szakmai céljának Végső búcsú Bánkúti Imre történész-muzeológustól

A *Ki kicsoda?* életrajzi lexikon adatkérő lapjára, a kiemelt téma megjelölését kérő rovatba ezt írta: *a Rákóczi-szabadságharccal kapcsolatos kutatásai*. Aztán hozzáfűzte: *a magyarságról alkotott kép formálása az emberekben*. Ez a félmondatnyi önvallomás rejtett üzenetként hatott a tények, adatok között.

Bánkúti Imre Battonyán született 1927. október 8-án. Szegeden járt egyetemre. Tanulmányait magyar-történelem szakon fejezte be 1950-ben. Ezt követően tanított: az alma mater történelmi intézetének alkalmazásában tanársegédként, adjunktusként, majd 1958-tól középiskolában: az óbudai Árpád Gimnáziumban. 1961-től tudományos munkatársként dolgozott a Magyar Nemzeti Múzeum újkori osztályán, melynek 1972-ben vezetője lett. Közben, 1970-ben megvédte kandidátusi értekezését. 1983-tól 1988-ig, nyugdíjba vonulásáig a Budapesti Történelmi Múzeum főigazgató-helyettese volt. Több történelmi tárgyú kiállítást rendezett.

Önmagáról, vágyairól, terveiről Bánkúti Imre ritkán nyilatkozott. Így aztán még azt sem lehet pontosan tudni, hogy mikor, milyen megfontolásból választotta kutatási témájaként a Rákóczi-szabadságharcot. (Talán az 1949-ben a szegedi egyetemre került fiatal tanár, Heckenast Gusztáv irányította figyelmét erre a korszakra. 1950-ben ugyanis ő, a Rákóczi-szabadságharc későbbi kiváló történésze bírálta el Bánkúti Imre szakdolgozatát.) E témakörben viszonylag későn, 1963-ban jelent meg a Magyar Nemzeti Múzeum évkönyvében Bánkúti Imre első tanulmánya: *Gazdasági irányítás és centralizáció a Rákóczi-szabadságharcban (1703–1711)*. Kezdetben évkönyvekben, folyóiratokban publikált. Első önálló kötete 1975-ben jelent meg az Akadémiai Kiadó Értekezések a történelmi tudományok köréből (új sorozat) 78. darabjaként: *A kurucok első dunántúli hadjárata (1704. január–április)*.

Legjelentősebb műve, a kandidátusi értekezése csak 21 évvel a védés után, 1991-ben juthatott el az olvasókhhoz. Címe: *A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái (1703–1711)*. A szerző hét nagy témakört vizsgált: Gazdaság és hadsereg; A gazdasági irányítás szervezete és politikai alapjai; A hadtápszervezet; Pénz- és adóügyek; A bányászat; Az ipar; A kereskedelem. Ez a monográfia szigorú szembenézés a tényekkel, leszámolás az illúziókkal: a török háborúban kimerült, a gazdasági és társadalmi fejlődésben lemaradt, s 1703-tól újra hadszíntérré váló ország képtelen volt előteremteni az erőforrásokat a képzeletbeli, független, rendi-nemesi Magyarország létrehozására – nem sikerült a császári haderővel egyenértékű, modern nemzeti hadsereget kiállítani. A nyolc évig tartó, egyre reménytelenebb küzdelem

elviselhetetlen terheket rótt a lakosságra. (Az 1704-ben bevezetett rézpénz hamar elértektelenedett: súlyos gazdasági és társadalmi konfliktusok forrásává vált. A francia segélypénz a háború végére elapadt. A kezdetben eltörölt adóztatást később vissza kellett állítani. Bánkúti Imre Bercsényi Miklós rezignált megjegyzését idézte, aki már 1708-ban szót emelt Rákóczinál a szegénység nyomorgatása miatt: „*méltán tapasztaljuk most átkát annak, az kiért fegyvert fogni mondattunk*”. Saját szavaival pedig így összegzett: „*a nemzeti, függetlenségi célokat kitűző felkelés a gazdasági tényezők kényszere alatt visszajutott a kirótt terhek mennyisége és az alkalmazott módszerek terén ugyanoda, ahol a felkelést kiváltó abszolútizmus tartott*”).

Bánkúti Imre a forráskiadást tekintette élete legfőbb szakmai céljának. Jóllehet tudta, hogy nemcsak a közvélemény, de a tudomány irányítói is lebecsülik az efféle tevékenységet, s azzal is tisztában volt, hogy a történelmi dokumentumok közlése igen magas színvonalú felkészülést igényel. Miért vállalta hát az időt rabló kutatást, adatgyűjtést, a sajtó alá rendezés ezernyi nyűgét?! Mert meggyőződésévé vált, hogy a forráskiadás mind a történettudomány, mind a nemzettudat alakításában igen fontos szerepet játszik. De azt is tapasztalta, hogy az iratanyag nemcsak hanyagságból, közömbösségből pusztul, ki van téve a szándékos megsemmisítés veszélyének is. 1992-ben nyíltan kimondta egy forráskiadvány – *Iratok a Rákóczi-szabadságharcból. Kecskemét város és környezete, I.* – elé írt Bevezetésben: „*az I. világháborút követő »békekötések« következtében a magyar levéltárak százai, ha nem ezrei kerültek olyan politikai hatalmak fennhatósága alá, amelyeknek éppen annak az eltagadása volt a céljuk, amit ezek a levéltárak bizonyítottak. A magyar megyei, városi, mezővárosi, intézményi, egyházi, iskolai, vállalati, családi (főnemesi, nemesi, polgári, sőt paraszti) levéltárak kerültek ki a nemzeti tudomány és tudat vérkeringéséből. Ma már örülünk, ha kutatásuk egyáltalán lehetséges, de sajnos sok esetben fizikai létükért is aggódni kell. A nacionalizmus egyik legsúlyenteljesebb vonása a más népek múltjának tagadása, a bizonyítékok meghamisítása és megsemmisítése.*”

A miéltre Bánkúti Imrénének volt egy megrázó erejű személyes élményből fakadó válasza is: „*E kötet összeállítójának szomorú alkalma volt 1956 novemberében megtekinteni az Országos Levéltár ismét összelőtt, leégett raktárait, térdig érő irathamuba járva, a megszenesedett fasciculusok közt botorkálva, múltunk emlékeinek pótolhatatlan megsemmisülése felett – a szó szoros értelmében – sírni, s megfogadván akkor, hogy a forráskiadást élete legfőbb szakmai céljának tekinti.*”

Fogadalmát hihetetlen erőfeszítések árán, nagy-nagy szorgalommal, kitartással tartotta be. Az 1703–1711 közti időszakból alighanem ő publikálta a legtöbb forrást Thaly Kálmán óta. 1976-ban jelent meg, s alapvető kézikönyv lett a *Rákóczi hadserege, 1703–1711* című összeállítása. Az iratokat hét témakörbe rendezve tárta az olvasók elé, rövid bevezető tanulmányok kíséretében. A korabeli Erdély történetének tanulmányozásához nélkülözhetetlen *Az Erdélyi Consilium leveleskönyve és iratai, 1705, 1707–1710* című, 1985-ben publikált forráskiadványa. (Ha már Erdélynél tartunk, Bánkúti Imre rendezte sajtó alá, látta el jegyzetekkel, bevezetővel 1983-ban a korszak nagyhatású történetírója, *Cseri Mihály: Erdély históriája [1661–1711]* című munkáját is.) Nemcsak levéltárakban kutatott, magángyűjteményben lévő iratokat – félve, hogy ezek idővel követhetetlenül szétszóródnak – is közreadott 2007-ben: *Dézsma-bérlés, hadellátás, katonaaállítás. A Rákóczi-szabadságharc hétköznapijai a „tót impériumban”*. (Egy magángyűjtemény dokumentumai: 1692, 1704–1706).

Kiválóan tudott latinul. *Pulyai János: Szatmári békeség* című művének magyar nyelvű változatát úgy rendezte sajtó alá 2007-ben, hogy annak itt-ott nehezen

értelmezhető szöveget összevetette a latin nyelvű változattal is, és jegyzetben kiigazította! (Pulyai János ugyanis először latinul készítette el munkáját – magyar nyelvű iratokat fordított latinra –, majd ezt a szöveget ültette át magyarra!) Jellemző szorgalmára, munkabírására, hogy tekintettel volt a Szalay László által közreadott szövegváltozatra is, sőt a Pulyai által Károlyi Sándortól kölcsönkért, felhasznált iratokat is felkutatta a Károlyi-levéltárban, s közölte jelzetüket.

Bánkúti Imre sokoldalú történész volt: készített kiállítási katalógusokat, írt könyvrecenziókat, beszámolót történészkonferenciáról, rövid életrajzokat, helytörténeti tanulmányokat, sőt még forráskiadványok egész sorával is segítette a helytörténészek munkáját. Ezeket ugyancsak nagy műgonddal készítette el. (1973-ban arra is vállalkozott, hogy mások által összeállított forrásgyűjteményhez készítsen jegyzeteket, mutatókat: *Rákóczi Tükör, I-II*. Szomorúan vette tudomásul, hogy ez a kiadvány változatlan formában jelent meg újra 2004-ben – szeretne volna felfrissíteni, új kutatási eredményekkel kiegészíteni a jegyzetapparátust...)

Igen sokat köszönhet neki Borsod-Abaúj-Zemplén, Békés, Heves, Somogy, Szolnok, Tolna, Pest és Veszprém megye, Kecskemét és környezete, a Dunántúl, a Duna-Tisza köze, a Kiskunság, a hajdúvárosok, Gyula, Pápa, Pécs, sőt még a történelmi Magyarországól részben vagy egészben elcsatolt megyék (Abaúj-Torna, Gömör-Kishont, Máramaros) és városok (Érsekújvár, Kassa, Rozsnyó, Szatmárnémeti) helytörténészei is tények, adatok gazdag tárházára lelhetnek műveiben. Ami pedig a mi régiókat illeti, helytörténészeink haszonnal forgathatják a Sorsdöntő történelmi napok sorozat 6. köteteként 1981-ben megjelent, *A Szatmári béke* című kismonográfiáját, az 1991-ben kiadott *Dokumentumok a szatmári béke történetéhez* című forráspublicációját és *Pulyai János* már említett, általa sajtó alá rendezett *Szatmári békesség* című művét. A *Szabolcs-Szatmári Szemle* 1973/3. számában olvasható az *Adatok Szatmár várának ostromához, 1703–1705* című összeállítása, a *Jósa András Múzeum Évkönyvében* (XXXIX–XL. kötet) pedig Károlyi Sándor két írását publikálta 1998-ban.

* * *

Az életút véget ért, ismert immár az utolsó életrajzi adat is: Bánkúti Imre 2009. február 22-én hunyt el. (Hamvasztás utáni búcsúztatása a Rákospalotai temetőben március 17-én volt.)

Imponálóan gazdag életművet hagyott ránk. Tisztelői, tanítványai, barátai 2002-ben 75. születésnapján tanulmánykötettel köszöntötték: *Írott és tárgyilagos emlékeink kutatója. Emlékkönyv Bánkúti Imre 75. születésnapjára*. Ebben kapott helyet az 1948–2001 között megjelent műveinek terjedelmes, kilenc oldalt megtöltő bibliográfiája, 80. születésnapjára pedig a *Hadtörténelmi Közlemények* 2007/4. számában jelent meg ennek háromoldali folytatása az újabb művekkel (2001–2007). Mindkét összeállítást Mészáros Kálmán készítette.

Szinte élete utolsó pillanatáig szívós kitartással dolgozott. Még sajtó alá rendezett egy szülőföldjének szánt forrásösszeállítást – *Iratok a Rákóczi-szabadságharc tiszántúli történetéhez (1692–1742)* –, de a *Békés Megyei Múzeumok Közleményeiben* megjelenő publikáció szerkesztői jegyzete már a haláláról tudósít.

Az életút véget ért, de az életmű továbbra is lezáratlan. Megjelenésre vár még a latinról magyarra fordított Bivolínyi-napló – Bivolínyi István Ebergényi László császári tábornok titkára volt, feljegyzései fontos adalékok a szatmári béke történetéhez –, a jászberényi Jász Múzeum adattárában őrzik a *Dokumentumok a Jászság történetéhez, 1587–1706*. című kéziratát. És a hatalmas hagyatékából is kerülhetnek még elő publikálásra alkalmas munkák.

Csak a test halt meg, az alkotószellem itt maradt közöttünk.